

Eskiden “İnsan nasıl insan oldu?” başlıklı bir kitap vardı. Okumuştum ama içeriği neydi, hatırlamıyorum. İnsanın emek süreci içinde insanlaştığını anlatıyordu diye hatırlıyorum. Buna “insanı insan yapan emektir” de diyebilirsiniz.

En az elli yıl önceki araştırmaların bulgularına göre böyle bir sonuca varmak mümkündür. Kitap insan dediği zaman hangi insanı kastediyordu, hatırlamıyorum. Homo Sapiens miydi veya daha sonrası mıydı?

Neyse, yazımızın konusu Homo Sapiens’ten önceki “insanlık”...

Homo Sapiens’ten (HS) öncesi de var, HS’nin ortaya çıkması da uzun bir evrimin sonucudur.

Taş devri ki insanlığın en uzun dönemidir ve milattan önce 600.000 ile yine milattan önce 5000 yılları arasında olduğu kabul ediliyor. Demek ki 595.000 yıl sürmüş... Bu rakamın yanında içinde bulunduğumuz milattan sonra 2019 nedir ki?

Konumuz taş devrinden de öncedir.

Ne kadar önce dersiniz, milattan önce yaklaşık 4 milyon yıl önce...

Bu dönemde ağaçlarda yaşayan değişik maymun çeşitlerinden hominin adı verilen sadece bir tanesi evrimleşiyor ve HS’e ulaşıyor, diğerleri de evrimleşiyor ama çok geride kalıyorlar.

Neden bu tür evrimleşiyor? Bunun evrimleşmesini sağlayan faktörler nelerdir?

Bu sorunun üzerine yaklaşık 30 yıllık geçmişi bulunan yeni bir bilim dalı doğmuş: aklın arkeolojisi. Bu bilimin elindeki tek veri arkeolojik bulgulardır. Burada soru şudur: nasıl bir akıl bunları üretebilir? Ya da aklın hangi düzeye ulaşması gerekir ki bunlar üretilebilsin?

Arkeolojik bulgulardan sadece aklın ulaştığı düzeyi değil, toplumsal örgütlenmeyi de çıkarabiliyorsunuz.

Bu konuda hiç durmadan üretilen o kadar çok araştırma var ki...

Birisi insanda dilin gelişmesini inceliyor. Konuşma dili öncesi işaret ve beden dilinden başlayarak konuşma diline geçişi...

Bir başkası insan topluluklarında müziğin gelişmesini inceliyor. Müziksiz topluluk bulunmuyor ve ateşin çevresinde oturup şu veya bu düzeyde müzik yapmak en eski ve evrimi insana ulaşacak canlılarda bile bulunuyor.

Bir başkası ise insanda planlamanın gelişmesini inceliyor. Başka hiçbir canlıda insandaki kadar gelişmiş planlama bulunmuyor. Bunun temeli nedir?

Bunun temeli avcılıktır.

Arkeolojik bulgulardan çıkan sonuç hominin denilen varlığın usta avcı olduğudur. Büyük hayvanları usta yöntemlerle avlıyorlar. Mesela büyük hayvanları kuşatıp bataklık bir alana sürüyorlar, orada hareket kabiliyetini azaltıyorlar, ardından öldürüyorlar. Avı parçalayıp kaldıkları yere taşırken birbirlerini kaybetmemek için sürekli işaretleşerek haberleşiyorlar. Doğada taze etin talibi çok, her an saldırıya uğrayabilirler.

Bu dönem doğada ateşin bilindiği ama henüz denetim altına alınıp kullanılmadığı dönemdir.

Ateşin kullanılabilmesi evrimde büyük sıçramayı getiriyor. En başta savunma imkanları artıyor çünkü ateşten korkmayan hayvan bulunmuyor. Ateşin bir başka yararı ise etin pişirilmesidir. Böylece çiğneme zamanı büyük oranda azalıyor, yemek süresi kısalıyor ve başka faaliyetler için kullanılabilecek zaman artıyor.

Büyük vahşi hayvanların grup halinde avlanması ne demektir?

Bunun için en başta planlama gerekir. Planlama, ilgili yazıdaki belirlemeyle, aklın zaman içinde dolaşması demektir. Dünün tecrübeleri hatırlanır, bunlar düzenlenerek gelecek av için yeni planlama yapılır. Burada dün-bugün-yarın birliktedir. Başka bir deyişle planlama, aklın zaman içinde dolaşabilmesi demektir. Bu düzeye gelmesi kaç on bin yıl sürmüştür, bilinmiyor.

Av aynı zamanda sosyal işbölümü ya da grup halinde örgütlü hareket demektir. Bu örgütlü hareket birbirinin düşüncelerini belirli oranda okuyabilmeyi gerektirir. Av sırasında grubun başka bir üyesine baktığınızda onun ne yapacağını, o sırada ne düşündüğünü gerçeğe yakın olarak tahmin edebilirsiniz.

Bu özellik ya da kolektif niyet sadece gelişmesi insana varacak bu türde yıllar boyunca gelişir. Başka türlerde bu düzeyde kolektivite bulunmuyor.

Milattan önce yaklaşık dört milyon önceki zamana ait bulunan izlerden hominin denilen varlığın bir yerden başka yere giderken birbirinin ayak izlerine basarak ilerlediğini gösteriyor. Böyle bir davranış hem kolektiviteyi hem de ortak niyeti gösterir. Bu ise geleceğe yönelik basit de olsa planlama demektir.

Bence başka bir açıklama daha mümkündür: o zaman dünyada büyük volkan patlamaları yaşanıyor ve bunun sonucunda da toprak volkan külleriyle örtülüyor. Kül sıcak olduğu için de öndekinin ayak izlerine basarak yürümek gerekli olabilir.

Bu volkan patlamalarının yeryüzündeki ağaçları büyük oranda öldürdüğü ve bu nedenle de o zamana kadar ağaçlarda yaşayan canlıların yere inmek zorunda kaldıkları düşünülüyor. Yere iniş bir süre sonra dört ayaktan iki ayağa geçmeyi getiriyor. Bedenin farklı duruşu aklın

gelişmesini önemli oranda etkiliyor. İki ayak üzerinde durulduğunda daha geniş bir çevre görülebiliyor. İki ayak üzerinde durmak, ellerin ayaklardan ayrı gelişmesini getiriyor ve buradan alet yapımına geçilebiliyor.

Dört ayakla hareket eden canlıların alet yapabilme imkanı oldukça kısıtlıdır. Ellerin gelişmesi alet yapmak için büyük önem taşır. İlk aletler ise tek başına değil, en az iki kişinin işbirliğiyle yapılmıştır. Bunlar taştan aletlerdir.

İnsan beyninin büyümesi, beynin kısa ve uzun vadeli hafıza bölümlerinin gelişmesinin önemli bir sonucu, alet yapma bilgisinin sonraki nesle aktarımıdır. Aktarabilmek için önce unutmamak gereklidir.

Milattan önce 300'lü yıllarda Aristoteles, "bilmek hatırlamaktır" derken bunu kastediyordu.

HS öncesindeki evrimde çok boşluk var, ilerde ne kadar doldurulabilir, bilinmez.

Bazı boşlukların hiç doldurulamayacağı söylenebilir. Mesela doğaüstü inançlar bu toplulukların tamamında bulunuyor ama bunların arkeolojik bulgularına ulaşmak neredeyse mümkün değildir. Ulaşabildiklerinizde ise yorum sorunu ortaya çıkıyor.

Claude Levi Strauss ilkel kabilelerdeki totemleri sınıflandırmış ama adına ilkel bile denilse evrimdeki ileri bir aşama söz konusudur.

Sonuç olarak eskiye takılıp kalmamak gerektiğini çok eskilere giden evrim araştırmaları bir kere daha gösteriyor. İnsan nasıl insan oldu sorusu, insanlığın evrimindeki ileri sayılabilecek bir aşamadan sonrasını anlatır; öncesi o zaman bilinmiyordu.

İnsanlığın evrimi konusunda Marx-Engels böyle demiş diye Darwin'i savunamazsınız. Darwinist evrim teorisi doğru değildir. Şu anlamda ki: sadece insan değil her canlı sadece çevresine uyarak hayatta kalmaz, o çevreyi değiştirebildiği oranda da hayatta kalır. Her canlı ve özellikle

daha sonra insan olarak adlandırılacak canlı varlık sadece doğanın değil, kendisinin de ürünüdür. Hem şartlara uyar ve hem de çevreyi değiştirerek uyum sağlayabileceği koşulları bir oranda kendisi yaratır. Başka bir deyişle hangisi olursa olsun canlı, evrim sürecinin aktif bileşenidir; şartlara uyabilirse hayatta kalacak pasif bir yapı değildir.

Eğer canlı yok olmuşsa bunun nedeni sadece şartlara uyamaması değil, uyabileceği şartları da yaratamamış olması nedeniyledir.

Yeniden belirteyim, evrimde daha oldukça fazla açık halka bulunuyor.

Bu yazıyla birlikte “aklın arkeolojisi” başlıklı yazıları da okumanızı öneririm. İnternete verince çıkıyor.